

A TORNASZENTANDRÁSI MÁRIA-OLTÁR ÉS MÁRIA-SZOBOR RESTAURÁLÁSA

BÉRCI LÁSZLÓ

A középkori eredetű tornaszentandrásai r. k. templom a török időkben súlyos károkat szenvedett. Az 1740-es években történt újjáépítés befejezése után kezdték az épületet berendezni. A barokk faberendezése a XVIII. sz. második harmadából származik. Főoltárát több különböző helyről származó darabból állítják össze. A Mária-mellékoltár sem a templomba készül, állítólag adományként került Szádvárról az épületbe. A hagyomány szerint a romos templom falai között felnövő fa törzséből faragták a hordozható Mária-szobrot, amelyet becses emlékként őriznek a templomban. Az említett tárgyak eredetére vonatkozó szájhagyományt azonban semmiféle írásos emlék nem erősíti meg.

A diadalív bal oldalán a hajó keleti falához támaszkodva, falazott téglá stípesen állt a Mária-oltár. Szerkezete egyszerű: a menzán nyugvó predellát három volutával díszített pilaszter osztja két mezőre, alul és felül profilsor zárja. A predellára támaszkodó hátfal voltaképpen enyhe redőzetű függöny, melyet felül középen baldachin fog össze, a leomló függönyszárnyakat oldalt lebegő puttók emelik szét, látni engedve Mária megkoronázásának jelenetét. A predella közepén nyugvó posztamensen áll Mária alakja, feje fölé koronát helyez a Szentháromság, körülöttük felhők és puttófejek. A predella két szélső posztamensén Szt. Anna és Szt. Joachim 1,20 m magas szobra látható. A kellemes kompozíció plasztikai értéke erősen közepes színvonalú. Az alakok több kéztől származnak és a két felső puttófej bizonyosan később került az oltárra.

Az oltárépítmény szélessége a puttókkal 220 cm, magassága a mensától 386 cm. A keskeny predella egyszerű keretszerkezet. A hátfal egymáshoz illesztett deszkából áll és ezek összeillesztését az alsó és felső negyedben merevítő átkötés biztosítja. A függöny átforduló része rátét. A predella és a hátfal összekötését átlapolással érték el. Az összeépítést később vasszögekkel is megerősítették. Az oltár szerkezeti részei fenyőből, a szobrok és a plasztikai elemek hársfából készültek.

A faanyag erősen rovarfertőzött (*anobium punctatum*) volt. A fertőzés következményeként a károsodás általában közepes, de egyes elemeken (puttók, függönyszegély) a faanyag szilárdság csökkenés igen súlyos volt. A jelentősebb plasztikai hiányok, törések is, itt jelentkeztek elsősorban a vékony keresztmetszetű fa elmorzsolódása következtében. A lebegő puttókon más természetű hiányok is voltak: míg a függönycsomó mögé bújtatott kezek csonkaságát szándékosnak tekinthetjük, a baloldali puttó lábfejének megcsonkítása az oltár áthelyezésekor történhetett. Az idők folyamán lehullott, elveszett a Szentlélek galamb dicsfénykoszorúja.

Az oltárt többször javították és átfestették. A hátfal deszkái enyhén megvetemedtek, a keletkezett réseket a javítások alkalmával masszával kitömítették.

Az oltárt a templom építészeti helyreállítása és a falkutatás lehetővé tétele miatt 1973 októberében lebontottuk és a műterembe szállítottuk. Az oltár restaurálása során a következő munkafolyamatokat végezte az OMF Faszobrász restaurátor csoportja:

A feltárás és az átfestések eltávolítása. A feltárás és tisztítás folyamán az oltáron a következő festékrétegek találhatók:

Oltáréptmény: predella — a felület erősen át volt festve olajfestékkel. A konzolok barnára, a betétrészekben zöld márványozás. Az eredeti színezés:

1. kép. A tornaszentandrási Mária-oltár, restaurálás előtt

2. kép. A baloldali puttó. Átvételi állapot.
Előnézet

3. kép. A baloldali puttó. Átvételi állapot.
Hátulnézet

konzoloknál kobaltkék, a betétrészekben halvány kékesvörös márványozás temperával.

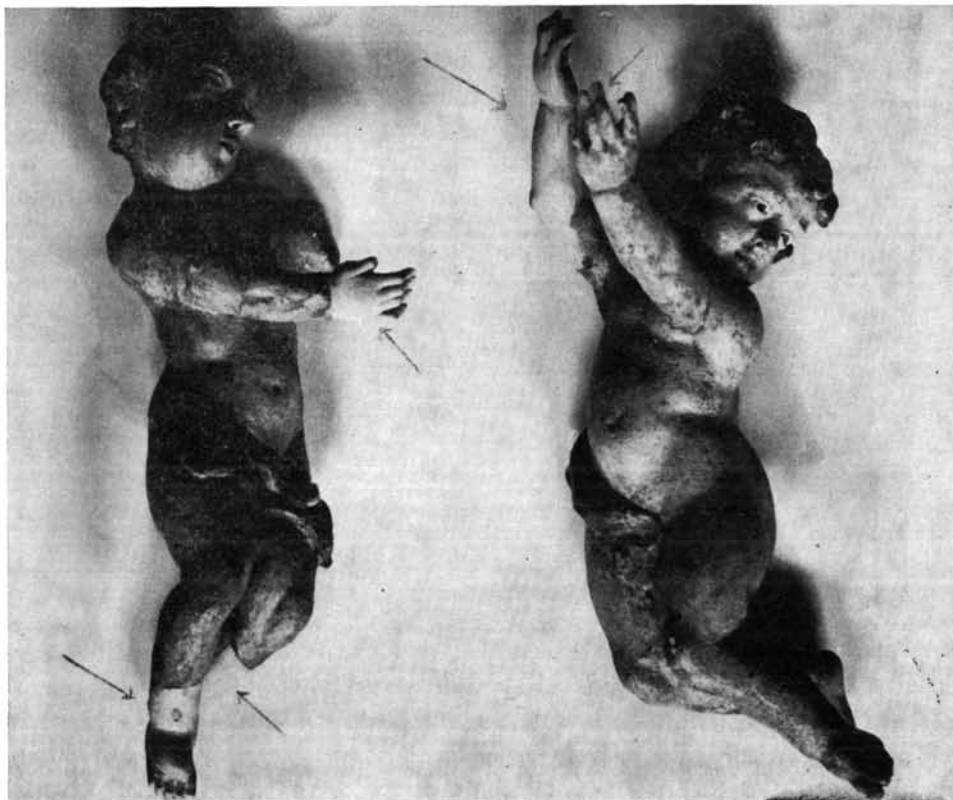
Hátfal: — az átfestés zöld márványozás olajfestéssel, alatta világoszöld olajfestés és ez alatt az eredeti: polírozott kréta krapplakk lazúrral,

Függönyrojt: — a legfelső réteg: kályhacsőfesték, alatta ezüst, alatta egy másodlagos kréta, majd ez alatt ezüstözés nyomai,

Baldachin: — legfelül vörös olajfesték, alatta vörös olajfesték, ez alatt az eredeti ezüstözés (jó állapotban).

A festékrétegek értékeléséből kitűnt, hogy az utolsó átfestés előtt néhány helyen (hátfal, baldachin stb.) javításokat, illetve egy átfestést végeztek. A tisztítás során valamennyi átfestést eltávolítottuk, kivéve a függönyrojt kielégítő minőségű másodlagos ezüstözését, mivel itt az eredeti ezüstözés nagyon töredékes volt. A tisztítás vegyszeres és mechanikus úton történt. Külön gondot okozott a hátfalon a rózsaszín lazúr megtartása.

Az oltárépítmény átfestéseinek eltávolításával lehetőség nyílt az eredeti színharmónia visszaállítására. A szobrok és díszítmények:

4. kép. A jobb és baloldali puttók a tisztítás és a plasztikai kiegészítés után. A nyilak jelzik a kiegészítéseket

felhők: legfelül szürke olajfesték, alatta kék, majd ez alatt az eredeti színezés: polírozott kréta,

puttók: testszínű olajfesték, alatta testszín tempera.

A felső két puttófejnél a testszínű olajfesték alatt az eredeti szín: fehér polírozott kréta.

A puttók szárnyai: legfelül bronzpor, alatta laparany v. ezüst sárga lázúrral (aranyimitáció).

A testfelületeket tehát egyszer festették át, a fémszínezést átlakkozták, ill. bronzporral átkenték. A szárnyakon levő aranyimitáció másodlagos megoldás, de korábbi réteget nem találtunk. A szobrok színezése:

testfelületek: testszín olajfesték — testszín tempera — legalul testszín (tempera) nyomokban.

festett drapériák: olajfesték átfestés, alatta az eredeti tempera színezés (zöld, lila);

5. kép. Fiúisten szobor. Átvételi állapot

6. kép. Fiúisten szobor tisztítás és krétaalap-kiegészítés után

fémszínezett drapériák: lakk, v. sárga lazúr, alatta arany és ezüst, alatta ugyanez nyomokban.

A tisztítás bizonyította, hogy az oltár szobrainak színezése nem egységes. Ugyanis pl. a puttók testfelületén levő eredeti színezés megegyezik a szobrokra levő másodlagos színezéssel. Ugyanez vonatkozik a fémszínezésre. Ezért a szobrokra a másodlagos tempera, ill. fémszínezést tartottuk meg. Ezt még az is indokolta, hogy a második réteg jó minőségű XVIII. sz.-i festés és az alatta levő első réteg igen töredékes. (Mintegy 90%-a a felületnek retusálásra szorult volna.)

A tisztítás után a faanyag fertőtlenítését és konzerválását végeztük el. A műtárgyat a műterembe szállítás után fertőtlenítettük cianhidrogénnel. A vastag olajfestést miután eltávolítottuk, lehetőség nyílt a fafelületek mérgezésére. Ezt pentaklórfenol 5%-os denszesszes oldatával végeztük, a kirepülési nyílásokat injektáltuk. A fatelítést a szerkezeti részekben hátoldalról Epamin műgyantával, a jobb állapotban levő darabokon és szobrokra Mowilith—30 műgyantával itattuk be.

7. kép. Szent Anna-szobor tisztítás és krétaalap-kiegészítés után

A hátfal deszkáit a telítéssel egybekötve kiegyenesítettük, majd száradás után összeragasztottuk. A szerkezet stabilitását kettős andráskereszt merevítéssel oldottuk meg.

A predellát, hogy jobban be lehessen telíteni, a művelet előtt szétszedtük, majd a telítés után összeépítettük. A ragasztásokhoz Weghinolt használtunk.

A plasztikai hiányokat az eredetivel megegyező anyagból (fenyő, hárs) pótoltuk. A szentlélek galamb dicsfényeinek rekonstrukcióját szükségesnek tartottuk, mivel azok hiánya megbontotta volna az eredeti kompozíciót. A dicsfények méretét és számát az átfestés felületén levő lenyomat alapján határoztuk meg. A plasztikai kiegészítés után a felületen levő kisebb mechanikai sérülésekből származó hibákat, a kirepülési nyílásokat és repedéseket kitömítettük.

8. kép. Tornaszentandrás. Mária-oltár a restaurálás után

Azokon a részeken, ahol az alapozás hiányzott, a hiányokat bolognai krétával pótoltuk és szintbecsiszoltuk.

A fémszínezés hiányait bólusra alkohollal felhordott arany és ezüst lapokkal pótoltuk. A kisebb hiányokat csak bólusszal színeztük. Az aranyozott felületeket újra políroztuk és az új aranyozást az eredetihez koptattuk. Az eloxidálódott ezüst felületek kiegészítéséhez használt új ezüst lapokat lazúrozással hangoltuk az eredetihez.

A retusálásnál többféle módszer alkalmazása vált szükségessé. Az oltár-építmény márványozásának hiányát tojástemperával, a hátfal lazúr kiegészítését színezett lakkal pótoltuk. A szobrok retusálását gyári készítményű (könnyen eltávolítható) temperával vonalkáztuk. A retusálás után az egész oltár felületét dammár lakkal védtük le.

Az oltárt eredeti helyére nem lehetett visszaállítani, mivel azon a helyen értékes középkori freskókat tártak fel. Az oltár új helyét a tervező építésszel történt konzultáció alapján jelöltük ki. Így az oltár a templom északi falára került. Az oltár elbontott téglá stípeze helyett S. Pusztai Ilona új fából készült modern vonalú, natúr felületű stípezt tervezett. Az oltárt az eredeti megoldással szemben nem a falra erősítettük, hanem hátulról tartószerkezettel láttuk el oly módon, hogy a hátoldal és a fal között 15 cm-es rés legyen. Így a ferészek szellőzése hátulról biztosított.

Az oltár felállítását 1976. december hónapban fejeztük be.

A hordozható Mária-szobor a XVIII. sz. közepén készült barokk stílusban, egy darab hársfából faragva. Hosszúsága 70 cm, legnagyobb szélessége 40 cm. Faanyag állapota jó, rovarfertőzés minimális. A felületét egyszer festették át. A testfelületeken az átfestés színe megegyezett az eredetivel, a drapéria színezését azonban megváltoztatták. A stóla eredeti színe ezüst vörös lazúrral, ezt kályhacső festékekkel festették át, a palást eredeti színe ezüst kék lazúrral, melyet kék olajfestékekkel festettek át. Az átfestés eltávolítását vegyszeres úton végeztük. Sajnos a drapéria kék lazúrozását nem lehetett megtartani. A többi felületen az eredeti színezés 90% ép. A festetlen felületeket pentaklórifenollal mérgeztük. Ahol szükséges volt, a telítést paraloiddal végeztük. A kisebb plasztikai hiányokat (három ujj és a korona pereme) hársfából pótoltuk.

A fémszínezésen minimális javításokat kellett végezni. Ezeket az eredetinek megfelelő anyaggal (arany, ezüst) egészítettük ki. A testfelület retusálását gyári készítésű temperával vonalkáztuk. A stóla vörös lazúr kiegészítését lazúr festékekkel egészítettük ki. A palást színezését az eredeti nyomok alapján törtük színrel újra lazúroztuk.

A szobrot a középkori freskók miatt eredeti helyére nem lehetett visszaállítani, ezért a tervező által kijelölt helyre, a szentély északi falára helyeztük el.

**RECONSTRUCTION OF THE MARY ALTAR AND THE MARY STATUE
OF THE TORNASZENTANDRÁS CHURCH**

(Abstract)

During the reconstruction of the Tornaszentandrás church the baroque side altar has been removed and the wooden statues were restored by the restorer group of the National Intendence of Historical Monuments.

The Mary altar is a baroque work of medium size from the 1760ies. Its height from the menza plate is 386 cms, its width is 220 cms.

It is of simple structure: the predella standing on the menza is divided into two fields by a pilaster ornamented with three volutes, closed by a series of profiles on the top and on the bottom. The backside leaning against the predella is actually a slightly pleated drapery curtain. The pairs of the curtain coming down on the sides are held by hovering puttos, showing the scene of Mary's coronation. Mary stands on a postament in the middle of the predella, the statue group of the Saint Trinity is above her, surrounded by clouds and heads of puttos. St. Ann's and St. Joachim's statues are to be seen on the two sides of the predella.

The original painting of the altar was made in tempera, which was later improved by oil paint, till the whole surface was re-painted. After having the oil paint removed, the original colours were reconstructed in egg-tempera.

The original painting of the statues was removed during the 18th c., thus only traces can be detected. We preserved only the second layer (tempera, gold, silver), the covering oil-paint was removed. The restoration was fulfilled with ready made tempera by means of drawing lines.

The disintection of the altar was made with prussic acid, then poisoned with pentachlorofenol. The body of the altar was filled with epaminic resin, while for the statues we used Monolith 5—30 synthetic resin. The plastic additions were made of lime-tree, the structural improvements were made of pine.

The demolished stipes was replaced by an altar table of modern form and natural colours planned by Ilona S. Pusztai designer engineer, The altar was moved to the northern wall, since murals from the Middle Ages had been found on its original place. A hole of 15 cms is between the wall and the altar for airiug.

The restoration was finished in december of 1976.

László Bérci